

Євген Антонович

ЗМІСТОВИЙ ТА СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

Виходячи з розуміння родової сутності народного мистецтва, заслуговує на особливу увагу розроблений нами змістовий підхід до вивчення художніх традицій [1]. Це дозволяє розглядати декоративно-прикладну діяльність, яка ґрунтується на народному образотворчому мистецтві, як художню творчість, спрямовану на його родову сутність. Така творчість здатна забезпечити, насамперед, зв'язок з природою, історичним досвідом національної культури, школою народних художніх традицій. На думку дослідників, саме народне мистецтво в системі культури й освіти здатне відтворювати зв'язок з природним і соціально-історичним середовищем, моральними цінностями етнічної спільності народу, зберігати культуру спадкоємності та традицій, що регулюють рівень цінностей, важливих для життя народу і всього людства.

Суттєвий інтерес становить передусім спрямованість декоративно-прикладної творчості на традицію, оскільки в школах народних традицій відтворюється не лише зв'язок з усталеними способами діяльності, а й водночас з природою та історією певного народу. Традиції відіграють найважливішу роль у підтриманні культурних зв'язків поколінь, забезпеченні культурної спадкоємності.

Все це спонукає діячів культури і мистецтва не лише до розкриття сутності цього явища, але й до пошуку можливих шляхів використання творчого потенціалу народних художніх традицій. Бачимо, що проблема традицій стає предметом вивчення багатьох учених. Дослідники звертають увагу на сутність традиції, її універсальність як специфічного механізму суспільної свідомості людства, способи їх освоєння, співвідношення традиції і новаторства в народному та професійному мистецтві, змістовність традиції і пов'язану з нею проблему образу.

Принципи, яких варто дотримуватися, вивчаючи традиції народної художньої творчості, пов'язані, передусім, з усвідомленням народного образотворчого мистецтва як одного з найдосконаліших типів художньо-образного відтворення дійсності, в якому знаходить своє втілення талант і геніальність українського народу. Слід усвідомити, що народне образотворче мистецтво закарбоване і збережене самим народом і він проніс його через тисячоліття. У народі не може зберігатися мистецтво,

яке не становить цінності. Народ вибирає, зберігає й несе, шліфуючи впродовж багатьох століть, лише найцінніше.

У процесі освоєння народних традицій у творчій практиці важливо не ототожнювати їх з усією художньою спадщиною. Адже в традицію переходить лише те, що має неминущу цінність і здатне по-новому жити в сучасному, на відміну від спадщини, тобто всього мистецтва минулого. Дослідники негативно оцінюють погляд на сучасність як на те, що пов'язане лише з нинішнім днем, модою. Водночас наголошується, що помилково було б вимагати від майстрів народного мистецтва та їх діяльності стосовно внесення швидких змін та перебудови на сучасний лад.

Можна стверджувати, що зневажливе ставлення до народних художніх традицій поступово залишається в минулому. Проте об'єктом критичної оцінки стає вже не сам принцип традиційності, а механічне використання традиційних прийомів окремими представниками мистецтва та освіти. Адже, на їх думку, можливості опосередкованого використання народних художніх традицій не виключають їх "буквального" освоєння. Зокрема зазначається, що копіювання довершених творів стародавнього народного мистецтва сприяє не лише опануванню класичними прийомами художнього ремесла, але й осягненню багатьох істотних внутрішніх якостей традиційного народного образотворчого мистецтва.

Таким чином, можна визначити такі напрями освоєння традицій, як безпосереднє та опосередковане використання творчого потенціалу народного образотворчого мистецтва. На конкретних прикладах переконуємося, що безпосередня традиційність, даючи прекрасні результати в творчості майстрів народного мистецтва, перетворюється в спрощене стилізаторство й холодне наслідування в руках професійних художників, які копіюють традицію. Все це спонукає їх до переходу від прямого до опосередкованого освоєння народних художніх традицій у професійному декоративно-прикладному мистецтві. Тому тепер художники вже не задовольняються простим використанням традиційних мотивів народного орнаменту, а, вивчаючи художню спадщину свого народу, намагаються зрозуміти її сутність, закономірності народної творчості, освоїти її естетичні принципи. Народне образотворче мистецтво вчить їх економності художньої мови, доцільності, розуміння специфіки матеріалу, гармонії форми, кольору і пропорції.

Для творчої практики суттєве значення має думка про те, що опосередковане освоєння народних традицій передбачає таке використання художньої спадщини, коли майстер прагне відтворити дух, а не букву глибокої і багатой мистецької традиції. Це означає, що художня діяльність

має бути зорієнтована, передусім, на розкриття найсуттєвіших рис і якостей етнохудожньої творчості, і не повинна залишатися на рівні пропаганди знань лише про формальні ознаки цього процесу. Це дасть можливість охарактеризовувати сутність традиційності, виходячи з позицій опосередкованого освоєння традицій народного образотворчого мистецтва. За твердженням дослідників, виявлення наступності в народному мистецтві має полягати не в копіюванні застарілих мотивів, а в переосмисленні нового змісту на творчих засадах живого народного образотворчого мистецтва.

Традиції є специфічним механізмом суспільної свідомості і тому їх слід розуміти як універсальне явище, яке охоплює різні напрями і сфери життєдіяльності людини. Особливо вагомою є роль традиції в народному образотворчому мистецтві. Вона є певним типом відносин між послідовними стадіями об'єкта, що розвивається, в тому числі й культури, коли "старе" переходить у нову якість і продуктивно працює в ній. У зв'язку з цим набуває актуальності питання про співвідношення традиції і новаторства в народному образотворчому мистецтві. На думку вчених, однією з характерних особливостей народної художньої творчості, надзвичайно цінною в умовах швидкозмінної нинішньої культури, є та, що спадщина і сучасна творча практика не розмежовані так, як в інших типах художньої творчості. Ця цілісність є характерною особливістю народної творчості і найдорожчою її властивістю для художньої культури, що безперервно диференціюється.

Обґрунтуванню питання про співвідношення традиції і новаторства в народному образотворчому мистецтві сприяє поняття канону. На думку фахівців в галузі народного мистецтва, нове в колективному мистецтві, пов'язаному з традиціями, формується в межах певного канону. Усвідомлення цих меж є, по суті, усвідомленням засобів цього виду мистецтва. Отже, цілком логічним може бути висновок про те, що в колективній народній творчості рушійною силою є художня традиція. Нове полягає не в запереченні художніх традицій, а народжується у поглибленому їх осягненні [2, с.3]. На конкретних прикладах можна пересвідчитися в тому, що новизна життя художніх традицій, яскравість і здатність їх збагачення визначаються силою таланту, майстерністю, умовою якої є оволодіння канonom. Звернення до художньої традиції передбачає її творче освоєння. Так, наприклад, творчість Андрія Рубльова показує, що, продовжуючи давньоруські традиції іконопису, він переборював водночас схематизм візантійської іконографії.

Нове в творчості майстра народного мистецтва завжди має актуальний характер, відповідає життєвим потребам суспільства, змінюваним смакам колективу і не є результатом впливу легкозмінної моди. Поява

нового в народному етнохудожньому процесі може також бути зумовлена наявністю або відсутністю необхідних матеріалів. Створюючи нове, майстер народного мистецтва не прагне виділити своє “я”, бути несхожим на інших, працювати заради новизни.

Новації художників-професіоналів мають принципово інші якості, що підтверджується історією і сучасним станом розвитку професійного декоративно-прикладного мистецтва. Вони мають заданий, самоцільний характер, а іноді стають основною метою художника-прикладника. Якщо у майстра народного мистецтва нове часто народжується самостійно, поза його волею, то професійний художник свідомо прагне до новизни, добре знаючи історію мистецтва і часом використовуючи для оновлення своєї творчості призабуті форми і прийоми. Подальше новаторство в декоративно-прикладному мистецтві, на думку дослідників, полягатиме у використанні професійними художниками народного образотворчого мистецтва як основного джерела художньої творчості.

Практика естетичного освоєння дійсності переконує в тому, що традиції мають відмінність у професійному і народному мистецтві. На історико-культурологічному матеріалі бачимо, що вікова усталеність, традиціоналізм і консерватизм мають негативні наслідки для професійного мистецтва. Водночас у галузі народної творчості ці особливості художньої форми дають протилежний, позитивний ефект. Причина цього явища полягає в тому, що колективний характер народної художньої творчості дає можливість “просіювати” нові форми через “сито” естетичного досвіду багатьох поколінь, відкидаючи все невіддале, несуттєве, невиразне і відточувати, вдосконалювати кожний відібраний елемент художньої форми, образну структуру, прийом тощо.

Отже, співвідношення категорії традиції і новаторства в народному і професійному мистецтві має відмінний характер. Традиційність народного образотворчого мистецтва є одним із основних його показників. На відміну від творчості професіоналів, де індивідуальність художника є вирішальним чинником успіху, в народному образотворчому мистецтві основою є традиція, яка ґрунтується на колективній творчості. Прояв цієї колективності можна спостерігати на прикладі численних майстрів народних художніх промислів, а також у системі передачі колективного художнього досвіду від одного покоління до іншого. У професійному мистецтві велику роль відіграє творчий пошук, новаторство, а в народному образотворчому мистецтві – навпаки, важливим є традиціоналізм, дотримання канонів, які були вироблені та апробовані майстрами протягом багатьох століть.

Вивчення традицій народної художньої творчості передбачає визначення такого аспекту як змістовність традиції. Дослідженню цього питання присвятили наукові праці такі видатні вчені, як Г.К. Вагнер, В.М. Василенко, Б.О. Рибаків та ін. Їх пошуки пов'язані з вивченням стародавніх мотивів народного декоративно-прикладного мистецтва, а також виділенням вічних “концептуальних” (космогонічних) мотивів, джерелом яких є одухотворення життєдайних сил природи. На думку цих дослідників, специфіка народного мистецтва полягає у прагненні безпосередньо збагнути світ у цілому, а не у відтворенні лише окремих проявів довкілля.

Поняття змістовності народного образотворчого мистецтва пов'язане з його семантичністю. Це зумовлено тим, що народна художня творчість має стародавнє коріння і глибоку семантичність. Проте поняття змістовності і стародавньої семантичності слід розмежовувати. На жаль, ще існує помилкова думка, що про зміст народного мистецтва можна говорити лише в тому разі, якщо буде доведено збереження в його образах стародавньої семантики. Слід зазначити, що стародавня семантика і змістовність народної творчості є поняттями, які не завжди збігаються. Змістовність є категорією загальною, а стародавня семантика – категорією частковою. Стародавня семантика може бути зовсім виведена з ужитку народного мистецтва, але останнє від цього не залишиться беззмістовним. Отже, розкритий нами семантичний аспект вивчення народного образотворчого мистецтва є суттєвим для естетичної оцінки, проте ціннісний рівень його визначає образний зміст того, що прагнуть передати майстри народного мистецтва [4].

Змістові параметри народного образотворчого мистецтва нині є предметом цілеспрямованого вивчення. Так, низка учених вважають, що селянське мистецтво не є абстрактним, воно пройняте змістовністю, має певну символіку. Бачимо, що будь-який образ народного мистецтва є конкретним і водночас свідчить ще про щось: він символічний, звернений до цілої групи явищ, об'єднує в собі певні ідеї. Селянська художня творчість виражає ідею захисту від зла, повертає благополуччя, вносить відчуття надійності. Їй властивий реалізм відчуття певної форми, сповненої енергії, а тому близької і зрозумілої людям.

Розроблений нами семантичний підхід до вивчення народної художньої творчості передбачає розшифровування (декодування) символіки традиційних мотивів [5]. У мистецтвознавстві стає відчутною увага до вивчення стародавніх мотивів народного декоративного мистецтва, що позитивно впливає на збагачення художніх традицій у розвитку сучасного мистецтва. Це підтверджує висновок про те, що

мистецтво живе не тільки створенням нового, але й розробкою, закріпленням і утвердженням раніше знайденого.

Науковий пошук не виключає дискусію щодо давньої семантичності традиційного народного мистецтва нового часу. Проте впродовж дискусії про семантику народного образотворчого мистецтва було переконливо доведено праслов'янське походження багатьох мотивів сучасного народного мистецтва, які послідовно проходили стадії міфа, культу, символу, знака, поетичної метафори, тяжіючи в наш час до порівняно більшої естетичної самоцінності [6].

Дослідження народного образотворчого мистецтва з погляду його змісту відкривають перспективу вивчення природи художнього образу, особливості якого можна зрозуміти на основі народного мистецтва як особливого типу художньої творчості [7]. Проблему художнього образу в декоративному мистецтві вивчав О. Б. Салтиков, який дійшов висновку, що його образна природа з великою силою і ясністю виражається в народній художній творчості. У творах народного мистецтва, майже завжди ужиткових, художні образи мають узагальнений характер. Вони є образами видовими. Отже, образи народної художньої творчості сповнені виражальної сили, через що здатні впливати на особистість. Оскільки образи народного образотворчого мистецтва відтворюють величезний досвід народного пізнання світу, вони мають глибокий зміст. У них узагальнюється дійсність на основі народного ідеалу і опосередковано відтворюється через призму колективного розуміння світу як цінності.

Народне мистецтво узагальнює дійсність ніби з середини себе і тим самим пізнає себе, свої зв'язки з довкіллям. Ця особливість пізнання перетворює народне образотворче мистецтво в самостійну художню цінність. Освоєння дійсності через призму етнічного сприйняття та ідеалу в народному мистецтві породжує оптимізм, віру в прекрасне, надає особливої сили впливу його образам. Це зміцнює високі моральні почуття і цінності особистості. Завдяки орієнтації на вічні духовні цінності народне образотворче мистецтво набуває родового статусу, задовольняє суспільну потребу в символічно-пам'ятних творах. Стародавні символи у народному образотворчому мистецтві є відтворюваними цінностями, що мають значення для всіх епох. Їхній сенс полягає не лише в прикрашанні, але, передусім, в утвердженні історичної пам'яті, завдяки якій народне мистецтво зберігає культурну пам'ять етносу. Саме ця якість відносної замкненості, цілісності та сталості робить народне образотворче мистецтво особливим виявом культури, незалежно від часу і соціально-історичних змін.

Перспективним для етнохудожньої практики слід вважати погляд дослідників, які розглядають народне мистецтво як образотворче, враховуючи при цьому глибоку змістовність не лише фігуративних мотивів і композицій, але й орнаментальних побудов геометричного характеру. В працях М. О. Некрасової, С. Б. Рождественської, Р. В. Чугай та ін. дається оцінка народного образотворчого мистецтва, яка базується на визнанні того, що навіть пізніші пам'ятки художньої діяльності людини зберегли стародавній фонд стилістично різномірних, але однаковою мірою семантично значущих образів, які сягають своїм корінням у глибину віків. У цих архаїчних образах знайшли втілення міфопоетичні уявлення стародавньої людини про світ, взаємовідносини з природою і суспільством.

Проаналізований матеріал дозволяє зазначити, що народне образотворче мистецтво має бути освоєно не лише з позиції виконавської майстерності, а передусім з врахуванням його художньо-образного змісту. Дослідження в галузі мистецтвознавства дозволяють нам визначити принципово новий підхід до організації творчої практики. Сутність його полягає в тому, що поглиблене вивчення народного образотворчого мистецтва має ґрунтуватися на художньо-образних і ремісничих традиціях цього особливого типу творчості, і не лише в плані формотворчої майстерності, але й повноти розкриття змісту духовної культури. Він дає підстави для визначення творчого процесу на основі не формального пошуку чи ремісничих навичок, а художньо-образного змісту народного образотворчого мистецтва, його зв'язку з природою, історією та культурними традиціями українського народу.

Отже, розроблені нами змістовий та семантичний аспекти вивчення народних художніх традицій є свідченням того, що етнохудожній практиці пропонується оновлена за характером розв'язання завдань система поглибленого освоєння народного мистецтва [8; 9]. Концептуальною основою її є розуміння народного образотворчого мистецтва як повноцінного засобу впливу на естетичну свідомість і художню діяльність особистості. В цьому процесі твори народного образотворчого мистецтва повинні виконувати властиві їм функції, збагачувати митців своїм змістом, розвивати їх естетичну активність і художню творчість.

1. Антонович Є. А. Естетичне виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 1997 – 24 с.

2. Програми для шкіл (класів) з поглибленим теоретичним і практичним вивченням образотворчого мистецтва та архітектури в I – XI класах / За ред. С. А. Антоновича. – К.: Рад. шк., 1990. – 88 с.

3. Поглиблене вивчення образотворчого мистецтва в 1-7 класах: Метод. реком. / За ред. Є.А. Антоновича. – К.: Рад. шк., 1990. – 56 с.
4. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-прикладне мистецтво: Підручник. – Львів: Світ, 1993. – 272 с.
5. Декоративно-прикладне мистецтво з практикумом у навчальних майстернях: Навч. посібник / За ред. Є.А. Антоновича. – Ч. I–XI. – К.: РНМК МО України, 1989-1993.
6. Василенко В.М. Народное искусство: Избр. тр. – М.: Сов. художник, 1974. – 294 с.
7. Антонович Є.А. Педагогічне керівництво декоративно-прикладною діяльністю школярів: Навч. посібник. – К.: ІЗМН МО України, 1995. – 116 с.
8. Антонович Є.А., Проців В.І., Свид С.П. Художні техніки у школі: Навч.-метод. посібник. – К.: ІЗМН МО України, 1997. – 312 с.
9. Антонович Є.А., Свид С.П., Шпільчак В.А. Образотворче мистецтво: Підруч. для 5-7 кл. середн. шк. – К.: Освіта, 1999. – 144 с.

Yevgen Antonovych

SEMANTIC AND RICH IN CONTENTS ASPECTS OF INVESTIGATION OF THE FOLK ART

Working up the content and semantic aspects of learning of the folk art traditions testifies to the fact that the system of developing of folk art is offered to the ethno-artistic practice. The conceptual basis of it – is the understanding of folk fine arts, as the method of influence on the aesthetic consciousness and person's artistic activity.

Романа Дудик

ЧАСОВІ ТА ПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ ПРИКАРПАТТЯ

У формуванні будь-яких суспільно-життєвих процесів визначальна роль належить часу та простору, як відповідним координатам, що фіксують все, що відбувається в світі. Будь-який поступальний рух визначає зміну положення в просторі і здійснюється в конкретному часі. До того ж, рух включає в себе все, що проходить в навколишньому середовищі та суспільних процесах.

Час та простір взаємопов'язані: час не тільки відображає зміну, розвиток історичної епохи та існуючої в ній системи, але й визначає тривалість та структуру дій. Вже в процесі суспільної практики людина, завдяки механізмам комунікації, відкриває та пізнає об'єктивні закони художньої творчості, створюючи за ними свій духовний світ, що поєднує в ній інтелектуально-розумові компоненти з почуттєво-емоційними. Спілкування є процесом встановлення і оновлення творчості.

З погляду історико-етнографічних, мовних, співомовних характеристик найбільш неоднорідний прикарпатський край. В ньому сформувались чотири етнографічні групи: гуцули, покутяни, бойки та